

CSALÁDOK, MÍTOSZOK

Beszámoló az MSZT Családszociológiai Szakosztályának tavaszi konferenciájáról

Nagypéntek délután talán meglepő időzítés egy családszociológiai mini-konferencia számára. Ám éppen a Húsvétot megelőző családi-háztartási tennivalók sokasága volt az, ami a szervezőket az idő percre pontos betartására és betartatására készítette. Az MTA Szociológiai Intézet Úri utcai könyvtárszobájában április 6-án délután, a szervezők reményeit felülmúlóan nagy létszámú hallgatóság előtt zajlott az MSZT Családszociológiai Szakosztályának tavaszi műhelykonferenciája, *Családok dinamikája és gazdasági bizonytalanság/Család és nemi szerepek* címmel.

Szél Bernadett levezető elnök rövid köszöntőjét követően Murinkó Livia statisztikai adatelemzésen alapuló prezentációját hallhattuk a felnőtté válás egyik fordulópontjáról, a szülői házból való elköltözésről, illetve annak családszerkezeti meghatározóiról. Az előadás az *Életünk fordulópontjai* nagymintás kutatás 2008-2009-es magyar adatait használja. Leíró módszerekkel – újfent – igazolja az 1930 után született generációk esetében, mindkét nemnél a szülői ház egyre későbbi elhagyását. A késleltetés különösen a partnerrel történő elköltözés esetében szembetűnő. Ugyanakkor, manapság is a partnerrel való összeköltözés jelenti a szülői ház elhagyásának fő módját. A vizsgált kohorszok közül a fiatalabbak nemcsak később alapítanak a szüleikétől külön háztartást, de azt a korábbiakhoz képest jóval kevesebben is teszik meg.

A megközelítés érdekessége, hogy egyáltalán nem szól gazdasági tényezőkről, anyagi egyenlőtlenségekről, lakáspiaci lehetőségekről, amelyek a klasszikus függetlenedés-irodalom talán legállandóbb elemei és amelyek, különösen kelet-európai viszonylatban, az elköltözés tényét és annak időzítését nagymértékben meghatározzák – értsd: általában késleltetik. Ehelyett a származási család anyagi erőforrásait „csak” kontrollálva, két családszerkezeti tényezőt von be magyarázó tényezőként a regresszióelemzésbe: a testvérek számát és a szülők nevelői minőségét (két vér szerinti szülő, egyszülős család, illetve nevelőszülő jelenléte). Noha az eredmények egyelőre statisztikailag megalapozott ténymegállapítások, azok azok elméleti alátámasztására nem történt kísérlet az elköltözés okainak vizsgálatára (erre elsősorban a lélektani szakirodalom kínálkozna), az érintettek motivációi mégis sok esetben nyilvánvalónak tűnnek. Józan ésszel is beláthatjuk: nyilván a felcseperedett lányok költöznek el otthonról a legnagyobb valószínűséggel, különösen akkor, hogyha nevelőszülő is él a háztartásban – az elköltözés sok esetben egyfajta menekvés, a nevelőapa általi bántalmazás vagy az attól való félelem elől, vagy legalábbis egy kínosként megélt helyzetből. Továbbá, legkisebb esélyük azoknak a fiúknak van az elköltözésre, akik – az őket testvér nélkül egyedül nevelő – édesanyjuk számára az egyetlen támaszt jelentik a mindennapokban. Valószínű, hogy minél több testvére van egy fiatalnak, annál szűkebben fér el a szülői lakásban és annál motiváltabbá válik az elköltözésre, a saját intim terének kialakítására. Az esély fogalmát az előadó statisztikai és nem normatív értelemben használja. Ám felmerül a normatív értelem is, mely egyben vitalehetőséget is teremt az elhangzottakkal: egyáltalán, miért annyira fontos elköltözni a szülőktől? Miért beszélünk esélyekről, lehetőségekről, amikor ezek nem feltétlenül érvényesek minden fiatal életében? A konferenciát záró sajtónyilvános beszélgetésen ezek voltak a senior kutatók kérdései is a fiatal kollégák felé. Az egzakt statisztikai módszerekkel megválaszolt kérdések ugyanis sokszor – ahogy az elköltözés esetében is – rejtett normatív igénnyel lépnek fel. A normát pedig ezúttal is a gazdaságilag fejlett észak- és nyugat-európai államok fiataljai jelentik. Murinkó Livia a kvantitatív kutatás korlátainak ismeretében üti le a feléje dobott labdát: valóban, Magyarországon – talán a többgenerációs háztartás hagyománya miatt is – kevésbé érvényes az elköltözésnek mint a felnőtté válás fordulópontjának normatív felfogása. Ma is az emberek jelentős hányada (kb. 40% – megjegyzés tőlem, S. Á.) tartja úgy: az ember sohasem túl idős ahhoz, hogy szüleivel együtt éljen. Szemben a Nyugattal, még inkább Skandináviával, ahol egy szűk, 10% alatti kisebbség gondolja ugyanezt. Ez a magyar attitűd számot vet a fiatalok gazdasági önállósulásának kelet-európai nehézségeivel. Ezek ismeretében már korántsem meglepő, hogy nálunk a felnőtté válásnak kevésbé fontos kritériuma az önálló háztartás megalapítása, a szülőkről való lakhatási leválás, mint Nyugaton és Északon: ezt a magyaroknak mindössze 28%-a tartja mérvadónak a teljes jogú társadalmi tagság elnyeréséhez.² A különálló háztartás a felnőtté válás kritériumai között tulajdonképpen az utolsó a sorban: jóval kevesebben tartják fontosnak, mint az első tartós párkapcsolat kialakítását, a munkaerő-piacra történő belépést vagy akár a gyermekvállalást.

Takács Judit interjúkon alapuló előadása a kvantitatív adatok nyújtotta lehetőségeknél mélyebb megközelítést tesz lehetővé. A kutató egy kényes és a normákkal szintúgy összefüggő témáról, a kívánt és megvalósított gyermekszám közötti

¹ Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem

² Az adatok a szerző saját számításai az ESS harmadik hulláma alapján.

különbség okairól szól. Az ideális családnagyság Magyarországon jóval magasabb, mint a tényleges: a valóság minden társadalmi csoportban elmarad az ideál mögött. Hogyan alakul ki a végleges gyermekszámra vonatkozó döntés az olyan párok életében, aki már legalább egy kisgyermeket nevelnek? Számomra ez a kérdés és az erre adott egyik, az előadó által is kiemelt válasz jelentette az előadás sava-borsát. Az előadás fő erénye az interjúkon alapuló, az indítékokat megragadni próbáló megközelítés, a magánéletbe bepillantás lehetősége.

A ma olyannyira divatos *work-life-balance* kérdése, úgy tűnik, még hosszú ideig meghatározó lesz a családalapítással foglalkozó tudományos vizsgálódás számára. Ez a téma mára megkerülhetetlen! A modern férj egyrészt felesége jóllétére, nyugalmára, érdeklődésére, munkájának és családi életének összehangolására van tekintettel, amikor a kétgyermekes családot állítja az önmaguk számára megvalósítandónak, reálisan elfogadhatónak a vágyott életszínvonalon. (Bár egyre többen, mégis összességében kevesen vannak a hasonló gondolkodású modern magyar férfiak, ők is elsősorban a magasán iskolázottak között – a szerző megjegyzése.) Másrészt, ez a férfi a saját személyes autonómiája iránti igénnyel is fellép: saját időre is szüksége van, mer önző lenni! (Amely vádat azonban, hamarosan látni fogjuk, azonnal el is hessegeti.) Harmadrészt, modern apaként is megszólal, az „elég jó szülőség” mércéjének szeretne megfelelni, amelybe két gyermeknél több azért nem fér bele, mert sok gyermekkel már nem lehet minőségi időt tölteni.

„Tehát azt gondoljuk, ha te akarsz a gyerekekkel foglalkozni és egyébként szeretnél mással is foglalkozni, akkor két gyereknél több esetén magadra nem fog jutni idő semennyire. Lehet, hogy ez egy önző szempont, de annyiban meg nem önző, hogy mi szeretnénk velük foglalkozni. Meg ha több gyerek van, akkor már nem jut annyi idő egy-egy gyerekre és akkor az a figyelem, amit most a lányunk megkap, ez már nem jutna a többire, ahogy nő a számuk, egyre inkább.”

Takács Judit nyilván nem véletlenül ragadta ki előadásában (ennél bővebben) ezt az interjúrészletet, amelyből nem állhattam meg, hogy fentebb magam is ne idézzek. Az érvelés struktúrája lenyűgöző. Hiszen mi szülők, mindannyian, nap mint nap szembesülünk a kérdéssel, hogy elég jól csináljuk-e. És itt van egy, a környezet felé önigazolásként is felmutatott (a nagycsaládokban élő gyermekeket elhanyagolt, „orgonasípokként” ábrázoló, tehát végeredményben leminősítő), nagyon is érthető eszmefuttatás az ideális kétgyermekes családról, ami tökéletesen elfogadható magánemberként, szülőként (különösen, ha jó szülők is igyekszünk lenni), társadalmi szinten azonban a tartósan alacsony termékenység csapdájához vezet(ett). Összegzésként: a kívántnál kevesebb gyermek vállalása soktényezős folyamat, melyben gazdasági, az életszínvonalal és életminőséggel kapcsolatos, a jövőbeli (anyagi) bizonytalansággal számoló okok, és nem utolsósorban modern ideológiai tényezők is szerepet játszanak. Takács Judit előadása ezeket villantotta fel.

Miért kell az embernek mentséget találnia arra, hogy, noha több gyermek születését tartja ideálisnak, szuverén döntése alapján mégis kevesebbet vállalhasson? Hiszen ez egyáltalán nem szorul magyarázatra – fogalmazódik meg a hallgatóban Tóth Olga előadását hallgatva. A kérdést más irányból is fel lehet tenni: egyáltalán, miért vállalnak gyermeket az emberek? Ez a megszokottal ellenkező kérdésfeltevés tette az előadást különösen érdekessé. Hétköznapi, ismerős esetek, mégis ebből a szokatlan nézőpontból a megállapítások olykor nagy felfedezésnek tűnnek.

Kirkpatrick-nek a hatvanas évek elején kidolgozott – tehát családszociológiai mércével mérve eléggé régi – modellje alapján az előadó felvázolja a gyermekvállalás jellegzetes motivációit, közöttük a lehető leggyaróbbakat, és felteszi a kérdést: vajon léteznek-e ezek ma is? A szociálpolitikai támogatások igénybevételét megcélzó, anyagi indíttatású gyermekvállalást általában a „segélygyerekekkel” azonosítjuk, jóval ritkábban gondolunk arra, hogy a felső középosztályban is munkálhat az anyagi előnyszerzés vágya: pedig itt is születnek „adógyerekek” az adókedvezmény igénylése céljából. Ennél rejtettebb, de minden bizonnyal napjainkban is létező gyermekvállalási indíték a gazdasági helyzet fitogtatása, annak bizonyítása, hogy egy (további) gyermek születését a család megengedheti magának.

Az anyagi előnyökön túl ott van a család, a pár belső élete és azok a vágyak, amelyek közös életükből adódnak: a gyermek lehet „mentőgyerek”, azaz összetartó erő a széteső kapcsolatban, vagy születhez testvérként a már meglévő gyermek számára („testvérgyerek”). Ma is tapasztalható, hogy a (leendő) szülők bizonyos nemű gyermekekre vágnak és e vágyuk teljesülését remélik.³

Folytassuk a sort. Pszichológiai, a személyiségben rejlő indítékok is vezethetnek a gyermekvállalás melletti döntéshez: a férfiaság/nőiesség bizonyítása, egyfajta önmegvalósítás a gyermek révén, vagy a beteljesületlen álmok rávetítése a születendő

³ A szerző megjegyzése: Régen, amikor a család elsősorban termelési egységként működött, a fiúgyermek volt a kulcskérdés. Mára a kislányok is felértékelődtek, talán nem véletlenül éppen akkor, amikor a leghosszabb a szülők várható élettartama és idősebb korokban nagy eséllyel kerül majd sor arra, hogy gondozottként, ápoltként éljenek. Márpedig az idős szülők ápolása nemcsak a magyar, hanem a nyugati társadalmakban is máig jellegzetesen női munka (Dwyer–Seccombe 1991).

gyermekre. Ugyanakkor a gyermekvállalás egyfajta öngazolásként is működhet a munkaerő-piacon sikertelen nők számára. Ilyen „öngazoló gyerekek”, amely típust Tóth Olga is felvázolja előadásában, valójában sokkal gyakrabban születnek, mint gondolnánk. A nemi szerepek megítélése Magyarországon meglehetősen hagyományos, e hagyományos szerveződés élharcosai pedig elsősorban maguk a nők, akik jelentős arányban rokonszenveznek az egykeresős családdal és a főállású anyasággal (Spéder 2003, Blaskó 2006). Az anyaszerep idealizálása pedig reakcióként is értelmezhető a munkaerő-piacról történt kiszorulásra (Spéder 2003).

Végezetül, gyermekvállaláshoz vezethet a fiatalnak az iránti vágya, hogy környezete felnőttként, a társadalom teljes jogú tagjaként tartsa őt számon. A felnőtté válás eszközeként születnek az „énfelértékelő gyerekek”. Számadatok hiányában leginkább saját tapasztalatainkra hagyatkozunk, találgatjuk az egyes típusok előfordulási gyakoriságát. Valószínűnek tartom, hogy az énfelértékelés is gyakori a gyermekvállalás indítékainak sorában. Elég mindössze arra gondolnunk, hogy a teljes értékű felnőtt státus elérésének a magyar társadalom 36%-a számára a gyermekvállalás is feltétele (az arány hasonló a nyugati országokban mérthez).⁴

A gyermekvállalás lehetséges motivációi, melyek számára az előadó beszédes neveket is talál, gyakran együttesen, egymást erősítve vagy egymás ellenében működnek. Akár egyetlen szülőpár életútján belül különböző indítékok hatnak, tehát az egyes gyermek-típusok a valóságban leginkább kombinációkban lelhetők fel.

A provokatív előadás szándéka szerint együttgondolkodásra készítet, de ennél többet tesz: mítoszt döntöget. Szembesít azzal, hogy a szülővé válás indítékainak legtöbbje meglehetősen profán ahhoz a szakralitáshoz képest, amellyel a társadalom a gyermekvállalást felruházza. Fokozottan érezzük ezt annak a családpárti beállítódásnak a tükrében, amely a gyermeket a legnagyobb örömforrásnak tartja: a magyarok szinte kivétel nélkül egyetértenek azzal, hogy „az élet csak gyermekkel teljes” és hogy „a gyermekek fejlődését látni a legnagyobb öröm az életben” (Blaskó 2006).

Tóth Olga felvetése újszerű és egyben lesújtó – úgy érzem, lesz még szó erről további fórumokon, a szakosztály egyéb rendezvényein. Talán annyit tehetünk még hozzá ez alkalommal, menteni a menthetőt, hogy a racionális döntésméleti irodalom szerint fiatalok családalapításra vonatkozó döntéseinek nagy része ad-hoc jellegű, az érintettek számára természetes, sok esetben nem előzi meg racionális mérlegelés. Így a gyermek iránti vágy a többség számára magától értetődő, nincs komoly alternatívája (Burkart 1994). Vagyis: a szülői szerepre vagyunk szocializálva.

Újabb mítoszdöntögető előadás, Dupcsik Csabától. Többen kérték a szerzőtől, írja is meg azonnal hivatkozható formában. Hiszen egy fontos tévhitre világít rá, egy negatív mítoszt rombol: nem állja meg a helyét az a közkeletű felfogás, miszerint az államszocializmus időszakában kezdődött volna el a házasságkötési arányok visszaesése, ez a korszak lenne hibáztatható a család sokat emlegetett „hanyatlásáért”. Sőt, a Kádár-korszak mintegy felívelést jelentett a családok életében: a házasságban élők aránya az 1960-as évektől a rendszerváltásig eltelt három évtized alatt nemhogy nem csökkent, hanem növekedett. A felnőtt népességben, úgy a nők, mint a férfiak körében, a 20. század folyamán éppen ekkor volt a legmagasabb a házások aránya. Ismét más kérdés, hogy az aránynövekedés mögött milyen strukturális és személyes okok húzódnak meg (lakásínség, a család bensőségessége mint érzelmi védelem a rendszerrel szemben, stb.). Az előadó a familizmust mint patriarchális, a hagyományos családi és nemi szerepek iránti nosztalgijából táplálkozó, mégis modernizációs ideológiát mutatja be, annak néhány nagyon hétköznapi megnyilvánulásában. Az előadást néhány részletesen idézett blogbejegyzés tarkítja egy familista blogger „tollából”, valamint az erre érkezett olvasói reagálások, melyek a familista érvelést tévesen feminista uszításként értelmezik és durván elítélik, a hagyományos család szétverésére irányuló törekvést látva benne. Ezzel a példával Dupcsik Csaba mintegy megteremt az alapot a két, egymástól távol eső ideológia, a familizmus és a feminizmus összehasonlítására.

Az előadások sorában ismét egy, a munka és a magánélet összeegyeztethetőségét vizsgáló, ezúttal kvantitatív adatokra épülő prezentáció következett. Szalma Ivett és Szél Bernadett közösen mutatta be Takács Judittal együtt készített, folyamatban levő kutatásuk egyik részének eredményeit. Az MTA SZKI kutatói nem kevesebbre vállalkoztak, mint a *work-life-balance* kérdésért a jóléti rendszerek konjunktuurájába ágyazni. Az öt vizsgált jóléti rezsim a következő: északi országok (Dánia, Finnország, Svédország), a családot támogató országok (Hollandia, Németország), liberális rezsim (Anglia), konzervatív latin rendszer (Spanyolország) és közép-kelet-európai országok (Lengyelország, Csehország, Magyarország). A számítások a European Social Survey negyedik, 2008-2009-ben lekérdezett hullámának adataiból készültek.

⁴ Az adatok a szerző saját számításai az ESS harmadik hulláma alapján.

Az összehasonlító elemzés leíró része az egyes jóléti rezsim-típusok szerint mutatja be a család anyagi biztonságának és az anyák, illetve apák munkahelyi biztonságának összefüggését. Ebben a tekintetben Közép-Kelet-Európa a sereghajtó, hiszen a bizonytalan gazdasági helyzetű háztartásokon belül az anyák és az apák foglalkoztatási bizonytalansága itt a legmagasabb. Tehát az anyagi biztonság hiánya a foglalkoztatási biztonság hiányával társul: ők alkotják munkaerő-piac változásainak, a gazdasági válságnak leginkább kiszolgáltatott prekariátust. Az előadás témája közvetlenül kapcsolódik a konferencia címében – „Családok dinamikája és gazdasági bizonytalanság” – felvetett problémához. Időbeli összehasonlításra ugyan nem vállalkozik, mégis feltételezhető, hogy a jelenkori világgazdasági átalakulások, az elhúzódó válság legalábbis az egyik oka annak, amiért elsősorban Magyarországon úgy a nők, mint a férfiak hosszabb munkaidőben kívánnak dolgozni, mint a tényleges munkaidejük – és korántsem azért, mert munkaidejük rövid lenne. A ledolgozott munkaidő a legtöbb országban, elsősorban a családbarátként ismert országokban, továbbá a liberális és az északi országokban, de még a konzervatív Spanyolországban is hosszabb, mint a preferált munkaidő: itt az emberek szívük szerint kevesebbet dolgoznának. Nem így Magyarországon (és némiképp Lengyelországban), ahol a teljes munkaidős alkalmazás dominanciája ellenére a nők még annál is több időt szeretnének a munkahelyükön tölteni, mint amennyit napról napra megtesznek. Szó esett már az egykeresős családmodell nagyarányú elvi támogatottságáról Magyarországon: a kétkeresős modell preferálása mögött a megnövekedett anyagi kényszer áll (Pongrácz 2002). Ez csak fokozódhatott napjainkban, a gazdasági válság és a munkaerő-piaci bizonytalanság körülményei között.

Az elemzés második részében a szerzők egy magyarázó modellt állítanak fel, céljuk rávilágítani az anyáknak és apáknak a munkaidő csökkentésére vonatkozó feltételes preferenciáira. A logisztikus regresszió három modelltől épül fel, a változó-csoportokat lépésenként vonják be annak magyarázatára, hogy a megkérdezettek szeretnék-e kevesebbet dolgozni annál, amennyit aktuálisan tesznek vagy sem. Másként megfogalmazva: mi befolyásolja azt, hogy valaki számára fontos-e a munkája és magánélete összehangolása. Első lépésben a munkaidő-norma (saját munkaidő, a partner munkaideje), később az egyéni jellemzők (a háztartás anyagi helyzete, az egyén munkaerő-piaci helyzete), végül a jóléti állam típusa kerül be a modellbe. Utóbbi tényező beemelése megerősíti a leíró elemzéssel kimutatott eredményeket, melyeket kissé felületesen így foglalhatunk össze: a viszonyítási alapként bevont északi országokhoz képest csak közép-kelet-európai országokban nem vágyanak a szülők a létezőnél rövidebb munkaidőre. Míg máshol mindenütt a munka és a magánélet közötti egyensúly megvalósítását, addig térségünkben inkább a keresetnövelést tűzik ki célul az anyák és az apák.

Végezetül Szalma Ivett mutatta be lengyel kolléganőjével, Anna Matysiak-kal közösen készített kutatását a második gyermekvállalást meghatározó családpolitikai és egyéni tényezőkről.

A kérdésfelvetés azért érdekes, mert két olyan országot hasonlít össze, amelyek részben nagyon hasonlóan egymáshoz: Lengyelországot és Magyarországot egymáshoz hasonlóvá teszi kelet-közép-európai elhelyezkedése, az államszocialista múlt, és mindkét nép erőteljes családközpontúsága (legalábbis a deklarált attitűdök szintjén). Másrészt viszont nagyon különbözőek, hiszen míg a térségben Magyarország legbőkezűbben, addig Lengyelország éppen a legszűkmarkúbban bánik a gyermekvállalásra vonatkozó szociálpolitikai juttatásokkal (szülési szabadság, GYES, GYED). Ilyen körülmények között izgalmas felvetni a nők munkaerő-piaci stratégiáit a második gyermek vállalásával összefüggésben. A kutatók két esemény bekövetkezését vizsgálják: az első gyermekszülés utáni visszatérést a munkaerő-piacra, illetve a második gyermek születését. A vizsgálat alapja Magyarországon az ESS, Lengyelországban az EFES nemzetközi kutatások adatbázisa, melyekből azokat az 1971 és 1981 között született nőket válogatták be, akik a megkérdezés előtt vállalták második gyermeküket. A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a szociálpolitikai támogatások pozitív hatással vannak a második gyermek vállalására: a viszonylag hosszú időre kiterjedő és nagyvonalú anyagi juttatások gyakran ösztönzik a magyar anyákat, elsősorban a magas végzettségűeket további gyermek vállalására még a gyermeknevelési időszakban. Ugyanez nem mondható el Lengyelországról, ahol az anyák szülés után alig fél évvel visszatérnek a munkaerő-piacra. Itt a második gyermek vállalása gyakran elmarad, különösen a munkanélküli anyák esetében, akik nem jogosultak a gyermekvállalással összefüggő szociális juttatások igénybevételére.

Szalma Ivették egyik következtetése, miszerint „Magyarországon az iskolai végzettség szerint nincs különbség a GYES/GYED utáni visszatérésben”, ellentmond a korábbi kutatási eredményeknek: egy évtizede inkább az volt a jellemző, hogy a magas végzettségű nők hamarabb visszatértek a munkaerő-piacra, mint alacsonyabban képzett társaik (Bukodi–Róbert 1999). Az újabb kutatás arra mutat rá, hogy a jó munkaerő-piaci helyzetben levő nők ma már inkább a gyermekneveléssel töltött időszakban vállalják második gyermeküket is, élve a nagyvonalú szociálpolitikai juttatásokkal. Noha erre a vizsgálat nem tér ki, valószínűleg azért is döntenek így ezek az anyák, mert – ismerve a munkaerő-piacra történő visszaintegrálódás költségeit, nehézségeit –, csak egyszer szeretnék időszakosan szüneteltetni szakmai életútjukat, így minimalizálva korábbi magas státusuk és kedvező szakmai előmenetelük kockázatát. Tudvalevő, hogy a magas végzettségű, jó munkaerő-piaci helyzetben lévő nők egyre későbbi életkorban szülik meg első gyermeküket. Ilyen körülmények között valószínű, hogy a második gyermek vállalásával már biológiai okokból sem szeretnék tovább várni.

A délután magas szakmai színvonalú előadásainak mindegyike valamilyen módon a szülővé válás, a gyermekvállalás, a párkapcsolat- és családalapítás kérdései köré csoportosult. Mindez teljességgel érthető napjaink demográfiai helyzetében, a népességfogyással kapcsolatos, az élet szinte valamennyi színterén (közéletben, politikában, baráti találkozásokon) megnyilvánuló aggodalom körülményei között. A konferencia záró része, az eredeti célja szerint sajtónyilvános kerekasztal-beszélgetés (Tóth Olga, Takács Judit és Somlai Péter meghívottakkal) kellemes hangulatú társalgásra sikeredett a hallgatósággal. Lehetőség nyílt további kérdéseket intézni az előadókhöz, átfogóbb kérdéseket megfogalmazni, sőt személyes emlékeket is felidézni.

Hangsúlyosan merült fel a demográfiai események nemzetközi összehasonlításának kérdése. Az előadások közül kettő is (Szalma–Szél–Takács, illetve Matysiak–Szalma) nemzetközi összehasonlító kutatások eredményeit mutatta be. Somlai Péter egy, kifejezetten a magyarországi helyzettel foglalkozó vizsgálat, Murinkó Livia kutatása kapcsán vetette fel a kérdést, hogy az elköltözés, egyáltalán, a felnőtté válás fordulópontjai mennyire egységesek Európában, milyen regionális különbségek lelhetők fel az általános mintázatokban, illetve Magyarország hol helyezhető el. Mindez elvezet a strukturális körülményekhez, mindenekeelőtt a lakás piac szerkezetének kérdéséhez. Míg Észak- és Nyugat-Európában a lakás piac kedvez a lakhatási önállósulásnak, hiszen viszonylag hozzáférhető áron lehet lakást bérelni, addig Magyarországon a rendszerváltás után visszaszorult a bérlakás-állomány, így a származási család anyagi erőforrásainak fokozott szerep jut gyermekük (nagyreszt saját tulajdonú) lakáshoz juttatásában. Vagyis: nálunk és általában Kelet-Európában az elköltözés, az önállósulás is a társadalmi egyenlőtlenségeket tükrözi vissza. Talán nem véletlen, hogy mifelénk nem is igazán elvárás a fiatal felnőtt felé az, hogy szüleitől külön költözzék.

Ha már a nemzetközi összehasonlításnál tartunk, Somlai Péter derűt keltő módon elevenítette fel az 1960-as évek gazdag olasz mozifilmtermését. Ezekben egy „nem túl vékony”, temperamentumos anyuka mellett kisgyermek sokasága zsong: ez az olasz család. Az ötven évvel ezelőtti filmek mintegy sztereotípiává tették az olasz nagycsaládot. Hogy mennyire megváltozott a demográfiai magatartás, azt mi sem példázza annál jobban, mint hogy ma Európa-szerte az olasz és általában dél-európai termékenység a legalacsonyabb. Míg néhány évtizeddel ezelőtt az északi, skandináv országokról nem a magas termékenység jutott eszünkbe, addig ma éppen ezek az országok büszkélkednek a kontinens legkedvezőbb termékenységi arányszámaival, ők jelentik a mércét a (részben) szociálpolitika segítségével elérhető népesedési törekvések számára.

A rendezvény egy „kerek egész” benyomását keltette bennem, bár a családszociológiai témák közül csak a legdivatosabbakról volt szó és jó néhány klasszikus probléma hiányzott (válás, generációk közötti kapcsolatok, szolidaritás, üres fészek időszak, idősek a családban stb.). Szakmailag termékeny, ötleteket adó, kedvcsináló Nagypéntek délutánunk volt mindannyiunknak, akik a Családszociológiai Szakosztály konferenciáját választottuk. A következő rendezvényre a Magyar Szociológiai Társaság (MSZT) éves konferenciáján, novemberben Budapesten kerül sor, ahol ismét megszervezik az immár hagyománnyá vált Családszociológiai szekciót.

HIVATKOZÁSOK

Blaskó Zs. (2006) *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka*. Kutatási Jelentések 82. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal – Népeségstudományi Kutatóintézet.

Bukodi E. – Róbert P. (1999) A nők munkaerő-piaci részvétele és a gyermekvállalás. *Statisztikai Szemle* 77 (4). p. 201-224.

Burkart, G. (1994) *Die Entscheidung zur Elternschaft. Eine empirische Kritik vom Individualisierungs- und Rational-Choice-Theorien*. Stuttgart: Enke.

Dwyer, J. W. – Seccombe, K. (1991) Elder Care as Family Labor: The Influence of Gender and Family Position. *Journal Of Family Issues*, 12 (2) p. 229-247.

Pongrácz T. (2002) A család és a munka szerepe a nők életében. In Spéder Zs. – Pongrácz T. (szerk.) (2002) *Népesség – értékek, vélemények*. Kutatási Jelentések 73. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal – Népeségstudományi Kutatóintézet, p. 123-138.

Spéder Zs. (2003) Gyermeket vállalni – új strukturális körülmények között. In Spéder Zs. (szerk.) (2003) *Család és népesség – itthon és Európában*. Budapest: Századvég, p. 86-112.